

שיר שמח

על: זלי גורביץ', *הא ודא / החיה היחידה*, ריתמוס סדרה לשירה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשנ"ו. 69 עמודים.

מאת: יהודה ליבס

שירה, הגות וחיוך

ספרו החדש של זלי גורביץ' הוא הפתעה גדולה. גורביץ' ידוע ככותב עמוק וקשה, כך במאמריו הסוציולוגיים-פילוסופיים ובמסותיו הפואטיות, שלעיתים זכו לקבלות פנים מלאות אי הבנה, וכך גם בשירתו. שני ספרי השירה האחרונים שפרסם לפני הספר שלפנינו, *יבשה וקבל*, הם פואמות ארוכות, הכתובות בלי חריזה, במשקלים מסובכים ובצורות אירגון קשות, ודורשות מן הקורא נשימה ארוכה ומאמץ לא קטן.

ופתאם - *הא ודא*. ספר חרוז וקצוב, בשורות קצרות וברורות, שקול במשקל של שירי ילדים, ורצוף איזכורים והבאות משכבה ספרותית זו, וכולו טובל, לכאורה, באוירה קלילה ומלאת הומור.

ובכל זאת, *הא ודא*, והספר הנספח לו *החיה היחידה*, הם המשך רצוף ל*בשה ולחבל*. אותן שאלות נוקבות שהעסיקו את המשורר בעבר שבות ומעסיקות אותו גם כאן. הן השאלות הגדולות הניצבות לפתחו של בן זמננו, במיוחד אם הוא משורר וישראלי. כגון: תפקידה ומהותה של השירה; היחס בין שירה לבין מציאות; הקשר בין עולם השפה לעולם הדברים; זיקת האדם למקומו; זיקת עם ישראל לארץ ישראל; היחס בין הפרט ובין הכלל - בין האדם הבודד לתרבות חברתו - שהיא בשירי גורביץ' התרבות הישראלית; וכן, זיקתה של התרבות הישראלית, והשירה העברית החדשה, אל המסורת התרבותית היהודית העתיקה.

כאן, לפי גורביץ', מקומה של שירה. לא כמו משוררים רבים השרים את הפרטי, את הקונקרטי והאישי, שהוא לפעמים איזוֹטְרִי, סתום ונעול בפני הזולת. אומנם גם אצל גורביץ' נקודת המוצא של השיר יכולה להיות, וכך היא מטבע הדברים, מאורע קונקרטי ורגש מסוים שבא בעקבותיו, אך הוא איננו מסתפק ברמה זו, אלא עולה מן הפרט אל הכלל, וחותר בשיריו אל היסוד העקרוני, אל אותם נושאים שבהם דן הוא במאמריו העיוניים, והעיסוק השירי מוסיף להם מימדים שאי אפשר להביעם בפרוזה. השקפותיו של גורביץ' מצטיינות בדיאלקטיקה זקה, המעניקה סגנון שירי אפילו למאמרים תיאורטיים. אבל בשירה ממש הוא מתעלה עוד יותר. בעזרת קצב, מצלול לשוני ואזכורים היסטוריים וספרותיים, מרחיבה ומעמיקה שירת גורביץ'

את תחום המציאות, ומוסיפה מעליה שכבה של מיתוס.

העיסוק בכללי אין פירושו בהיסטורי או בפוליטי. גורביץ' איננו מביע בשירתו עמדות פוליטיות ספציפיות. עולם השירה שלו איננו מקומן של אלה, הוא הרבה יותר כללי ועקרוני. מעמד השירה אצלו קרוב למעמדה בתפיסה הקלאסית, כפי שנוסחה בידי אריסטו (פואטיקה, פרק ט), ולפיה היצירה השירית (פואזיס) פילוסופית עולה על היצירה ההיסטורית בערכה ובחשיבותה, בדבקותה וברצינותה, באשר היא עוסקת בכללי ולא בפרטי. מעין זה ימצא כמדומני גם בהשקפה העברית הקדומה. גם בה נעלה הוא השיר על עולם המעשה. כך, למשל, שלל המלחמה האמיתי של ברק, המציבא שניצח את צבאות הכנענים, אינו אלא דבר שירה: עוֹרֵי עוֹרֵי דְבוֹרָה עוֹרֵי דְבָרִי שִׁיר, קוּם בָּרֶק וּשְׂבָה שְׂבִיךָ בֶן-אֲבִינֵעַם (שופטים ה, יב).

אם שירה היא דבר כל כך רציני, מה ראה אפוא גורביץ' לעבור בספרו הנוכחי לסגנון כה קליל, ילדותי ומלא הומור? בשלב זה של כתיבתו הגיע הוא כנראה להכרה, שצחוק הוא מרכיב חיוני של כל רצינות, ולפיכך, כמו שכתב ניטשה על דלת ביתו, יש לצחוק על כל חכם ומורה שאיננו צוחק על עצמו (מובא כמוטו *לומדע העליון*). המימד המיתי שמוסיפה השירה למציאות איננו טובל קביעות דוגמטית, ואינו יכול בלי דינמיקה של משחק ובלי תחפושות.

אבל הקלילות היא באמת רק תחפושת. החיוך והמקצב הפשוט והמתנגן מכסים על השקפות והרגשות שאינן קלות כלל. אמנם, כפי שאומר המשורר בשיר היחידי בקובץ זה שאינו כתוב במשקל וחרוז, "הרצינות התמונה לא סובלת חרוזים" והיא "חֹתְכֶת בְּבֶשֶׁר / הַחַי" (עמ' 72), אך לו היה גורביץ' דבק באידאולוגיה זו, וממשיך לחתוך בבשר קוראיו בכל שירי הספר, ספק אם היתה רצינותו נשארת אמינה ונלקחת ברצינות. דווקא מסנה המקצב הקליל והמחורז מוסיף תוקף ברצינות, כי הוא מרפד אותה במעטה בולם זעזועים של אירוניה. כמאמר המשורר באחד השירים החרוזים: הַדְּבוֹר עָצוּב / גַּם כְּשֶׁהוּא קָצוּב (עמ' 7).

הא ודא

הקליל והכבד, השמח והעצוב, משתלבים בדיאלקטיקה המאפיינת את הספר בכלל, והמתבטאת גם בשמו: הָא וְדָא. הא ודא מייצגים כאן יסודות מופשטים מנוגדים, המקיימים ביניהם יחס דיאלקטי: דא הוא המעט, היסוד הקונקרטי, הפשוט, הישיר והנקבי, המסומל בצד שמאל, ואילו הָא הוא העושה, היסוד הרוחני, המופשט, הקליל והמשחק, הזכרי והימני. דואליות זו, שמפותחת בשירים רבים, נרמזת אף בציוור העטיפה, מעשה ידי הצייר מיכאל סגן-כהן, שבו מוצגות, זו ליד זו, יד קמוצה ומעכבת, ומתחתיה סימן הניקוד קמץ (,) , ויד פתוחה ומשלחת, ומתחתיה פתח (.) . אבל הא ודא אינם רק סמלים עמוקי משמעות, אלא גם ההפך מזה, הרי לדבר על הא ועל דא פירושו לדבר שיחת חולין על עניינים רגילים ופשוטים. אף כאן מזהיר אותנו המשורר מפני רצינות יתר, אחרי הכל אין כאן אלא דיבורים על הא ועל דא.